

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

OPERA LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGICĂ A LUI MOISE GASTER

DE

D. MACREA

Munca de valorificare a activității lingviștilor și filologilor noștri progresiști din trecut a început să facă unele progrese. A fost valorificată pînă acum opera lui H. Tiktin¹, Gheorghe Șincai² și B. P. Hasdeu³, în câteva studii apărute în « Limba română » și în « Studii și cercetări lingvistice ». Dar sarcina trasată lingviștilor de către Partidul Muncitoresc Român⁴ de a valorifica rezultatele pozitive ale lingvisticii și filologiei române din trecut nu și-a găsit încă locul cuvenit nici în planurile de lucru ale institutelor Academiei R.P.R. și nici în cele ale catedrelor de lingvistică din universități. Întocmirea de monografii critice asupra operei lingviștilor și filologilor noștri din trecut va trebui să ducă la elaborarea unei istorii a lingvisticii și filologiei române, a cărei necesitate este adînc simțită atît pentru pregătirea cadrelor tinere cît și pentru marile mase cititoare. Singura lucrare de acest fel, « Istoria filologiei române » a lui Lazăr Șăineanu⁵, se oprește la anul 1895. De atunci, lingvistica și filologia noastră au făcut progrese importante care, împreună cu perioada tratată de Șăineanu, se impun să fie valorificate critic din punctul de vedere al științei marxist-leniniste.

Un aspect important al studiului limbii române, cu totul neglijat în anii din urmă, este cel al limbii scrierilor noastre vechi, studiu care constituie

¹ Em. Vasiliu, Din activitatea în domeniul gramaticii a lui H. Tiktin, în « Limba română », nr. 1, 1954, p. 51 și urm.; I. Rîzescu, Unele contribuții la reconsiderarea operei lui H. Tiktin, în « Studii și cercetări lingvistice », nr. 3-4, 1954, p. 409 și urm.

² D. Macrea, Gheorghe Șincai, în « Limba română », nr. 2, 1954, p. 13 și urm.

³ D. Macrea, Opera lingvistică a lui B. P. Hasdeu, în « Limba română » nr. 3, 1954, p. 5 și urm.

⁴ Pentru înflorirea lingvisticii în țara noastră, în ziarul « Știința », nr. 2100, 1951.

⁵ Lazăr Șăineanu, Istoria filologiei române, București, ed. a II-a, 1895.

obiectul propriu-zis al filologiei, una dintre ramurile de bază ale lingvisticii. În accepțiunea actuală a termenului, « filologul » nu mai este orice învățat care se ocupă cu studii de limbă, ci acela care studiază monumentele vechi de limbă, stabilește împrejurările în care au fost scrise, legătura ce o au cu alte scrieri similare, relevând și explicând particularitățile lor de limbă și care, făcând toate aceste operațiuni, este cel mai în măsură să aprecieze valoarea istorică, culturală și estetică a scrierilor vechi.

Importanța studiului limbii și literaturii vechi este deplin evidențiată prin amploarea cercetărilor ce se întreprind în acest domeniu în Uniunea Sovietică. Secția de literatură veche a Institutului de literatură rusă al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice a publicat pînă în prezent zece mari volume în care sînt prezentate și studiate monumentele literare din secolele XI—XVII¹. Secția editează de asemenea o serie intitulată « Monumente literare »² vechi, cuprinzînd ediții științifice de popularizare a scrierilor rusești vechi, destinate unor cercuri largi de cititori.

În 1950 s-a sărbătorit 150 de ani de la apariția primei ediții a « Cîntecului despre oastea lui Igor », cu care prilej s-a organizat o expoziție a numeroaselor ediții ale textului, iar Academia de Științe a Uniunii Sovietice a publicat o culegere de studii referitoare la importanța acestui vechi monument literar³.

Dintre numeroasele editări de texte vechi rusești și studii de filologie apărute în ultimii ani, mai menționăm « Monumentele din secolele XI—XVII despre cnejii Boris și Gleb »⁴, editate de S. A. Bugaslavski, « Pravila rusească »⁵ (inceputul secolului al XI-lea), editată de acad. B. D. Grekov, « Lexicul letopiseților siberiene din secolul al XVII-lea »⁶ de O. G. Porogova, « Crestomatie pentru istoria limbii ruse »⁷, editată de B. P. Obnorski și S. G. Barhudarov, « Limba documentelor moscovite din secolele XIV—XV »⁸, de O. V. Gorskova, « Povestea vremurilor de demult » (Cronica lui Nestor)⁹, editată de D. S. Lihacev.

La consfătuirea care a avut loc la Institutul de literatură al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice¹⁰ în ziua de 23 mai 1954, profesorul D. S. Lihacev a susținut un important raport ale cărui concluzii sînt:

¹ « Trudi Otdela drevnerusskoi literatury », 1934 și urm.

² « Literaturnie pameatniki »

³ « Slovo o polku Igoreve » pod red. Adrianovoi Pereț, A.N.SSSR, M.-L., 1950.

⁴ S. A. Bugaslavski, Pam'iatki XI-XVII vv. pro kniaziv Borisa i Gliba. Kiev, 1928.

⁵ B. D. Grekov, Russkaia Pravda. Moscova, 1940.

⁶ O. G. Porogova, Leksika sibirskih letopisei XVII. Moscova, 1952.

⁷ S. P. Obnorski și S. G. Barhudarov, Hrestomatia po istorii russkogo iazika. Moscova, 1948—1952.

⁸ O. V. Gorskova, Iazik moskovskih gramot XIV-XV vekov. Moscova, 1951.

⁹ D. S. Lihacev, Povesti vremennih let. Leningrad, 1950.

¹⁰ D. S. Lihacev, Itoghi i perspektivi izuceniia drevnerusskoi literatury v svete zadaci postroeniia istorii literatury, în « Izvestiia Akademii Nauk SSSR » otdelenie literatury iazika, tom. XIII, fasc. 5, 1954, p. 414-433.

1. Să se restructureze predarea limbii și literaturii ruse vechi în învățământul superior, mărindu-se numărul de ore și introducându-se cursuri și seminarii speciale.

2. Să se prelungească termenul de aspirantură în literatura rusă veche (actualmente de trei ani) cu cel puțin un an, care să fie folosit pentru studierea limbilor slave și antice, a paleografiei și textologiei.

3. Să se intensifice colaborarea cu istoricii.

4. Să se arate în mod critic lipsurile științei burgheze în domeniul studiului limbii și literaturii vechi ¹.

Programul de lucru formulat de D. S. Lihacev este deosebit de instructiv și pentru cercetătorii români din domeniul limbii și literaturii noastre vechi. Necesitatea permanentă de a avea cadre pregătite în această direcție este impusă de faptul că numeroase probleme legate de trecutul nostru cultural și de monumentele noastre vechi de limbă sînt încă nelămurite.

În ultimii ani, Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a publicat și continuă să publice, sub conducerea acad. M. Roller, o mare colecție de documente istorice ². Însemnătatea editării acestor documente, dintre care o mare parte se publică pentru întâia oară, este deosebită nu numai pentru istorici, ci și pentru filologi cărora le revine sarcina să le studieze din punctul lor de vedere.

Limba și literatura noastră veche au avut în trecut cercetători de seamă: Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, I. G. Sbiera, Grigore Tocilescu, Moise Gaster, Grigore Crețu, Ion Bogdan, Ion Bianu, I. A. Candrea, N. Cartoian și mulți alții, a căror operă trebuie valorificată critic și continuată în lumina sarcinilor actuale ale filologiei.

Din rîndul acestora ne vom ocupa în cele ce urmează de activitatea lingvistică și filologică a lui Moise Gaster a cărui contribuție este, în general, puțin cunoscută marelui public cititor și care n-a fost just înțeleasă și prețuită, la noi, în vremea lui.

Lipsa unei monografii critice asupra bogatei activități a lui Moise Gaster a constituit o serioasă piedică în cunoașterea și aprecierea justă a muncii excepționale depuse de acest mare savant ³.

Ca și contemporanul său Hasdeu, Moise Gaster (1856—1939) a fost un savant cu preocupări multilaterale, înzestrat cu o mare pasiune de cercetător și cu temeinice cunoștințe despre cultura și limbile popoarelor antice și moderne.

Timp de peste 60 de ani, Moise Gaster a lucrat neîntreput, deși în ultima perioadă a activității lui își pierduse cu totul vederea. Numărul lucrărilor lui

¹ D. S. Lihacev, Itoghi i perspektivi izuceniia drevnerusskoi literatury v svete zadaci postroeniia istorii literatury, în «Izvestia Akademii Nauk SSSR» otdelenie literatury i iazika tom. XIII, fasc. 5, 1954, p. 414—433.

² «Documente privind istoria României» Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1951 și urm.

³ Monografia întocmită de Elisabetha Mănescu: Doctor M. Gaster, Viața și opera lui. București, 1940, este o lucrare apologetică, fără spirit critic.

se ridică la 282, după cum arată volumul omagial ce i-a fost dedicat de cei mai de seamă filologi, istorici literari, semitologi și folcloriști europeni și de peste ocean, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani ¹.

Deși lucrările de folclorist, istoric literar și semitolog formează cea mai mare parte a operei lui Gaster, asupra cărora nu ne îndoiim că specialiștii vor întocmi studii amănunțite, activitatea lui în domeniul lingvisticii și filologiei române este deosebit de importantă, ea constituind baza formației lui științifice, care l-a ajutat la interpretarea creațiilor vechi și populare românești și ale altor popoare.

Preocupările filologice și lingvistice ale lui Gaster au izvorât din dragostea lui, mărturisită cu toate ocaziile, pentru limba română și pentru creațiile noastre literare vechi și populare. El a început de tânăr să culeagă manuscrise vechi românești pe care, sporindu-le neîncetat, a ajuns să posede una dintre cele mai mari colecții de acest fel. Pasiunea pentru cărțile noastre vechi se întâlnea cu a contemporanilor săi M. Eminescu, B. P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, I. Bogdan, care au avut totdeauna pentru Gaster o mare prețuire. Evocând, către sfârșitul vieții, amintirile sale despre Eminescu, Gaster scrie: «Am stat multă vreme în legătură prietenească cu Eminescu. Trebuie să mă mărginesc însă numai la o amintire care mi s-a întipărit în minte, și anume:

De câte ori veneam pe la dinsul citeam cu tot dinadinsul manuscriptele cele vechi și letopisești ce le avea și câteodată din «Viețile sfinților», căci el nu se sătura de limba veche și frumoasă din aceste texte. Iar câteodată când dădeam de cite o frază frumos ticluită, el exclama: Ei, Gaster, ce spui? Așa-i că scrie frumos?

Am stat uniți mai ales în dragostea pentru limba veche și el se ferea cât se poate să introducă cuvinte noi. Îmi povestea lupta avută cu studenții latiniști din Cernăuți, crescuți de Aron Pumnul, autorul faimosului «Lepturariu». Aș putea spune că diata lui a fost: scrieți românește ².

Activitatea științifică a lui Moise Gaster începe în preajma anului 1875, în perioada când latinismul, deși deținea încă poziții oficiale, era discreditat în opinia publică prin avântul literaturii legate de popor și prin direcția științifică introdusă în lingvistica noastră de B. P. Hasdeu, în care Gaster se încadrează de la primele lui manifestări. El se afirmă de la început ca un cercetător la înălțimea cerințelor științifice ale timpului. «Calea științifică, scrie Gaster, cere ca să plecăm de la fapte și numai atunci când am adunat un număr de fapte să tragem concluziunea» ³. Ca metodă de interpretare a faptelor, atât în lingvistică cât și în domeniul folclorului, el folosește metoda comparativă istorică, care era cea mai înaintată pentru nivelul de atunci al științei. Deși în opera lui Gaster nu se găsesc decât rare formulări asupra

¹ Gaster Anniversary Volume. Edited by Bruno Shindler, Ph. D. în collaboration with A. Marmorstein, Ph. D., Londra, 1936.

² Vezi «Extemporalul» revista Liceului «M. Eminescu» din București, 1937, nr. 1—2.

³ Vezi recenzia scrisă de Gaster: Fr. Miklosich, Rumänische Untersuchungen, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», 1883, p. 238.

concepției lui teoretice, din felul său de a trata diferitele probleme speciale se vede totuși limpede poziția lui științifică, pozitivă.

Lucrările lui Moise Gaster asupra limbii române privesc trei domenii principale: fonetica, istoria limbii și editarea de texte vechi românești.

Încă la vârsta de 20 de ani, când studia la Breslau, îl găsim pe Gaster printre colaboratorii citați în fruntea revistei lui Hasdeu « Columna lui Traian », alături de A. Papadopol-Calimah, Al. Odobescu, Grigore Tocilescu, G. Dem. Teodorescu, A. D. Xenopol, P. Ispirescu, Dr. A. Marienescu și alții. În anul 1876 publică în această revistă un scurt articol intitulat « Cîteva rectificări la etimologiile greco-turce și maghiare ale lui Roesler »¹, iar în 1877 o recenzie asupra « Dicționarului turco-arabo-persan » al lui Th. Zenker². Tot ca student începe să alcătuiască un dicționar romîn-german, ajutîndu-se de dicționarul romîn-francez al lui Raoul de Pontbriant³, dar această intenție a lui a rămas nerealizată.

În 1877, după studii făcute la Breslau și Leipzig, avînd ^{ca} de profesor pe marele romanist Gustav Groeber, Gaster își trece doctoratul cu un studiu asupra evoluției velarei *c* în limba romînă⁴. Studiul este atît de bine documentat, încît chiar astăzi, după aproape 80 de ani de la apariția lui, sînt puține lucruri de adăugat în problema tratată. El urmărește evoluția velarei *c* în toate categoriile de cuvinte ale limbii romîne — latine, slave, grecești, turcești, maghiare —, în textele vechi și în toate dialectele limbii noastre. Înainte de Gaster nu se ocupase de evoluția consoanelor în limba romînă decît Friedrich Diez⁵, care s-a mărginit numai la elementele de origine latină, și Al. Lambrior într-un mic studiu despre palatalizarea labialelor⁶.

Deosebit de caracteristică pentru poziția științifică a lui Gaster este atitudinea lui limpede și hotărîtă în problema ortografiei, problemă atît de dezbătută în istoria culturii noastre, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă astăzi.

Adversar al etimologismului latinist în ortografie, Gaster arată însă că temeiurile istorice și sociale ale Școlii ardelene au fost juste în împrejurările de atunci « cînd falsi învățați — scrie el — călăuziți de sentimente nu tocmai frățești pentru neamul romînesc sau de considerațiuni politice au voit să ascundă sau cel puțin să schimonosească originea poporului și a limbii romîne. Lucru firesc era dar să vie o reacțiune științifică reprezentată de Petru Maior, Clain și Șincai și o reacțiune socială reprezentată de Horia și Cloșca. Ei au luptat

¹ Vezi « Columna lui Traian », 1876, p. 521—524.

² Idem, 1877, p. 298—300.

³ Raoul de Pontbriant, Dicționarul romîno-francesu. București și Göttingen, 1862.

⁴ M. Gaster, Zur rumänischen Lautgeschichte. I, Die guturale Tenuis. Inaugural-Dissertation. Halle, 1878.

⁵ Friedrich Diez, Grammatik der romanischen Sprachen. Bonn, 1856—60.

⁶ Al. Lambrior, Du traitement des labiales p, b, v, f, dans le roumain populaire, în « Romania », 1877, p. 443—446.

pentru o cauză comună, dar fiecare cu arma sa proprie: primii cu condeiul, ceilalți cu spada »¹.

Temeiurile istorice ale latinismului nu justifică însă nicidecum, după Gaster, etimologismul în ortografie. Scriind etimologic, spune Gaster, se urmărea « să nu mai scriem cum vorbim, ci una să scriem și alta să citim ». « Din momentul acela, adaugă Gaster, în care s-a introdus în alfabet un scop cu totul străin de adevărata chemare a alfabetului, acesta a trebuit să fie paralizat »¹. Literale alfabetului, așa cum arată istoria lui, « n-au altă misiune decât a fi purtătoarele gândului și expresiunea materială a sunetelor. Nu se poate adăuga o altă tendință, fără ca principiul scrierii să fie adînc zdruncinat »².

În ceea ce privește romanitatea limbii noastre, aceasta nu trebuie dovedită, precizează Gaster, printr-o ortografie etimologică, « căci chiar în haina chirilică ea a fost recunoscută ca limbă romanică, și Diez, fondatorul filologiei romanice, a pus limba romînă încă de pe la 1836 între celelalte limbi romanice »³. « Neamul romînesc » — scrie Gaster — « s-a afirmat și n-are nevoie de propteli șubrede cum sînt literele slabe [ŭ și ȳ], iar caracterul limbii romînești, gramatica și dicționarul sînt azi mai presus de orice nedumerire științifică »⁴.

Gaster își definește astfel poziția sa în problema ortografiei care este deplin valabilă și astăzi: « a da alfabetului rolul lui adevărat, a scrie numai cîte un semn pentru fiecare sunet: $a = a$, $b = b$, $\check{a} = \check{a}$, totdeauna prin unul și același semn »⁵.

La obiecțiunea că ortografia fonetică ar încuraja scrierea dialectală, adică i-ar îndreptăți pe munteni să scrie în graiul lor, pe moldoveni și pe transilvăneni de asemenea în graiurile lor, Gaster răspunde că această teamă nu este îndreptățită, deoarece — arată el în mod just — « noi nu ne aflăm astăzi la începutul unei literaturi, ci avem o literatură romînă destul de bogată, fără ca să existe vreo deosebire marcantă între cărțile romînești scrise în Muntenia, în Moldova sau în Transilvania. Avem deja o limbă *literară* care se ridică deasupra diferențelor dialectale și este expresiunea dezvoltării intelectuale a poporului romîn în întregimea sa. Această limbă, adaugă cu însuflețire Gaster, să o cultivăm și să o lățim peste toate unghiurile țării romînești, făcînd pe toți părtași aceleiași culturi, acelorași simțămînte. Dusă pe aripile literelor, slobodă de orice încătușare ortografică, să devină această limbă purtătoare de cunoștințe noi, de avînturi puternice, de năzuințe înalte și atunci dezvoltarea și propășirea neamului romînesc se va oglindi într-o literatură bogată și înaltă ca a altor popoare mari din Europa »⁶.

¹ M. Gaster, Originea alfabetului și ortografia romînă. Conferință. București, 1885, p. 38.

² Ibidem, p. 40.

³ Ibidem, p. 40.

⁴ Ibidem, p. 41.

⁵ Ibidem, p. 41—42.

⁶ Ibidem, p. 43.

Analizînd, în două studii intitulate « Stratificarea elementului latin în limba romînă »¹ și « Elementele nelatine ale limbii romîne »², structura istorică a limbii noastre, Gaster susține, în mod științific, teza romanității limbii romîne. « Elementul constitutiv al limbii romîne, scrie el, este fără îndoială cel latinesc; dar caracteristica lui este modificarea și dezvoltarea acestui element sub înrîuriri cu totul deosebite de acelea ce au suferit celelalte limbi romanice. Limba romînă ne prezintă în fonologia ei, pe lângă legi analoage mai cu seamă cu acelea ale dialectelor italiene, încă și fenomene care se deosebesc de cele observate la celelalte dialecte și limbi a căror origine comună este limba latină »³. Partea esențială a vocabularului și părțile esențiale ale flexiunii sînt, arată Gaster, latine. Pe această bază largă se situează în straturi slabe elementele nelatine, « care nu sînt nici ele străine, deoarece fac parte integrantă din limba romînă, fără de care ea nu este de conceput »⁴. Elementele nelatine au pătruns treptat în limbă ca urmare a împrejurărilor istorice în care a trăit poporul romîn. Care este proporția exactă a acestor elemente, Gaster se ferește să o spună, deoarece, arată el, vocabularul limbii romîne nu este adunat în întregime, iar etimologia cuvintelor nu este încă stabilită cu precizie. Gaster cunoștea bine « Dicționarul » lui A. de Cihac⁵, pe care îl citează în dese rînduri, dar nu se folosește de statistica acestuia.

Moise Gaster apreciază teoreticește în mod just rolul legilor fonetice în determinarea straturilor de cuvinte de aceeași origine după epocile în care au intrat în limbă, altfel fiind tratate, spre exemplu, cuvintele latine moștenite decît cele împrumutate ulterior. Trecînd însă la studiul concret al stratificării cuvintelor latine în limba noastră, el face numeroase greșeli. Astfel, bunăoară, după Gaster, toate cuvintele romînești de origine latină comune cu albaneza ar proveni în romînă prin intermediul albanezei, printre acestea chiar cuvinte ca *berbec*, *cal*, *în*, *bășică*. Cuvîntul *lighean*, care e turcesc și în romînă și în albaneză, Gaster îl derivă dintr-o formă latină *lagaena*, provenind în romînă de asemenea prin intermediul albanezei.

Pentru cunoașterea evoluției istorice a limbii romîne, Gaster împărtășește însă punctul de vedere înaintat al romanisticii din vremea sa cu privire

¹ M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba romînă, în « Revista pentru istorie arheologie și filologie », anul I, 1883, p. 17 — 32, 345 — 356.

² M. Gaster, Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen, în « Grundriss der romanischen Philologie », ed. I, Strassburg, 1888, p. 407 — 414. În ediția a II-a a culegerii lui Groeber, apărută în 1905, studiul lui Gaster este înlocuit cu unul mult mai complet scris de Kr. Sandfeld-Jensen, Die nichtlateinischen Bestandteile im Rumänischen, p. 523 — 534.

³ M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba romînă, în « Revista pentru istorie, arheologie și filologie », anul I, 1882, p. 17.

⁴ Ibidem.

⁵ A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Francfort s/M I: Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes, 1870. II: Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes.

la necesitatea studierii amănunțite a dialectelor suddunărene ale limbii noastre ¹.

Studii amănunțite asupra dialectelor limbii române din sudul Dunării nu existau în acea vreme, în afară de cele ale lui Franz Miklosich. Ele au fost făcute abia mai târziu, îndeosebi de către Gustav Weigand, Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, Theodor Capidan. Gaster are meritul de-a fi înțeles importanța acestei probleme, făcând totuși eroarea de a susține că unele asemănări dintre dialectul dacoromân și aromân ca, spre exemplu, palatalizarea labialelor, s-ar datora unor imigrări tardive de păstori aromâni în nordul Dunării ².

Cele mai mari merite în cultura românească și le-a câștigat Gaster prin opera lui devenită clasică în materie «Crestomatie română» ³, care i-a consacrat numele ca filolog și editor de texte vechi.

Publicând părți din peste două sute de monumente vechi de limbă, începând din secolul al XVI-lea pînă la 1830 — tipărituri și manuscrise, multe dintre acestea din urmă necunoscute înainte —, Gaster a urmărit, cum însuși mărturisește, « mersul gradat al dezvoltării limbii românești, cît și nașterea și propășirea literaturii românești în decursul veacurilor » ⁴.

Textele transcrise cu o minuțiozitate deosebită, glosarul și notațiile gramaticale fac din lucrarea lui Gaster un izvor de cea mai mare valoare pentru cunoașterea procesului de formare și dezvoltare a limbii noastre literare. Nici un filolog român nu îmbrățișase pînă atunci un cîmp atît de vast de cercetare. « Analectele » ⁵ lui Cipariu se opresc la anul 1700. Textele publicate de Hasdeu în « Cuvinte din bătrîni » ⁶ privesc mai ales limba secolului al XVI-lea și de la începutul secolului al XVII-lea. În afară de B. P. Hasdeu care a publicat, în 1881, « Psaltirea » lui Coresi din 1577 ⁷, de I. G. Sbiera, care a publicat, în 1885, « Codicele Voronețean » ⁸, și de I. Bianu, care a publicat,

¹ Vezi M. Gaster: Franz Miklosich, Rumänische Untersuchungen, vol. I. Istro — und Mazedonische Sprachdenkmäler, în « Revista pentru istorie, arheologie și filologie », 1883, p. 236-238.

² M. Gaster, Crestomatie română, 1891, p. CVIII—CX.

³ M. Gaster, Crestomatie română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale și populare cu o introducere, gramatică și un glosar romîno-francez. Leipzig-București, 1891, vol I—II.

⁴ Ibidem, p. II (Precuvîntare).

⁵ Timotei Cipariu, Crestomatie sau analecte literare, Blasiu, 1858.

⁶ B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni, București, Tom. I, 1878, Tom. II 1879, Tom. III, 1881.

⁷ Diaconul Coresi, Psaltirea, publicată romînește la 1577 de... Reprodușă cu unu studiu bibliograficu și un glosaru comparativu de B. Petriceicu-Hasdeu. Tomulu I: Textulu. București, 1881.

⁸ Ion al lui G. Sbiera, Codicele Voronețean, cu un vocabulariu și studiu asupra lui. Cernăuți, 1885.

în 1889, în facsimile, « Psaltirea Scheiană »¹, alți filologi români, ca Lambrior, Erbiceanu, Tocilescu, publicaseră doar fragmente de limbă veche.

Alături de texte religioase și istorice, Gaster reproduce numeroase texte din cărțile vechi populare, din dialectele aromân și istroromân, din graiurile regionale dacoromîne și din literatura populară orală, a cărei limbă, scrie el, este « oglinda neștirbită a graiului viu, neinfluențată și neschimbată, care singură ne permite a urmări dezvoltarea adevărată a limbii romînești »².

Această impunătoare lucrare i-a absorbit lui Gaster zece ani de muncă stăruitoare. « Numai acei care s-au îndeletnicit cu o lucrare ca cea de față, mărturisește el, vor ști să prețuiască munca întrupată în această carte; și bătut cum am fost de valurile acestei lumi n-ași fi dus-o la capăt de n-ar fi fost o muncă de dragoste »³.

Cunoscutul romanist Gustav Weigand apreciază astfel meritele lui Gaster ca autor al acestei lucrări: « Pe lângă cunoașterea temeinică a întregului material, Gaster posedă simțul practic, necesar lingvistului, reușind să realizeze o operă impunătoare, dovadă a unei minunate energii și perseverențe »;⁴ iar romanistul francez Émile Picot scrie în revista « Romania »: « Publicarea acestei culegeri, la care Gaster a lucrat timp de zece ani, poate fi considerată ca un eveniment de toți aceia care se ocupă cu studiul limbilor romanice. Eram îndreptății să așteptăm mult de la savantul editor și așteptarea cititorului nu a fost înșelată. Cei care au făcut cercetări asupra vechilor cărți bisericești știu cât sînt ele de rare. Nici una nu este lipsită de mutilări, încît uneori este foarte greu să-i afli titlul și să identifice ediția. Manuscrisele, al căror catalog n-a fost încă întocmit, nu au fost mai puțin maltratate. Îți trebuie un adevărat curaj pentru a scormoni volumele prăfuite, adunate în muzeele din București și în Biblioteca Academiei Romîne. În așteptarea ca aceste colecții să fie descrise cum se cuvine, Gaster are marele merit de a le fi cercetat; mai mult, el a adunat o serie importantă de lucrări tipărite și manuscrise și a extras din bibliotecile publice și din propria sa colecție un ansamblu de texte de cea mai mare valoare »⁵.

Primită cu astfel de elogii de către specialiștii străini, « Crestomatia » lui Gaster a fost întâmpinată la noi în țară nu numai cu răceală, ci de-a dreptul cu ostilitate, izvorită atît din considerațiuni naționaliste, cît și din lipsă de înțelegere pentru lucrări de acest fel. În această privință este cu totul caracteristic raportul ridicol făcut, în numele comisiei de premiere a secției literare a Academiei Romîne, de către academicianul din acea vreme, Nicolae Ionescu. Neînțelegînd nimic din natura lucrării, Nicolae Ionescu a văzut în ea doar o

¹ Psaltirea Scheiană, publicată de I. Bîanu. Tom. I: Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577). București, 1889.

² M. Gaster, Crestomatie romînă, 1891, p. IV (Precuvîntare).

³ M. Gaster, Crestomatie romînă, 1891, p. XII (Precuvîntare).

⁴ Vezi G. Weigand, în « Zeitschrift für romanische Philologie », XVI Band, 1892, 1—2 Heft, p. 165—168.

⁵ Vezi Émile Picot, în « Romania », 1892, p. 113.

compilație. El scrie : « din cele 1029 pagine ce compun cartea, 754 pagine sînt extrase din texte și documente, 186 formează un glosar, 33 pagine gramatică, 50 introducere și 6 pagine precuvîntare: prin urmare numai vreo 50 de pagine sînt proprii ale autorului. El nu spune cum s-a format limba romînă, cum s-a dezvoltat înainte de a fi opresă de slavoni, ci vorbește de ea numai de la anul 1560, de cînd s-a scuturat de influența slavă. Prin urmare, încheie raportorul, cartea fiind mai mult o compilare, nu poate fi premiată »¹. Aprecierile lui Nicolae Ionescu au fost împărtășite de întreg forul academic al vremii în care mentalitatea latinistă și șovină era încă dominantă, « Crestomatia » fiind respinsă de la premiere, după cum arată procesul verbal al ședinței, « prin sufragiul tuturor membrilor prezenți ai comisiunii »².

Desigur, opera lui Gaster ca editor de texte vechi nu este lipsită de greșeli de amănunt în ceea ce privește transcrierea unor forme și datarea unor texte³. Dar asemenea lipsuri sînt explicabile într-o lucrare de acest fel. Greșeli de transcriere ca și de datare a făcut și Hasdeu⁴. Aceste mici umbre ale « Crestomatiei » nu pot întuneca însă lumina pe care ea o aruncă asupra trecutului nostru cultural. După mai bine de șaizeci de ani de la apariția ei, această lucrare este indispensabilă pe masa de lucru a oricărui cercetător al limbii și literaturii noastre vechi. Ca și Hasdeu, prin « Cuvinte din bătrîni », Gaster a dat prin « Crestomatia » sa un mare impuls culegerii și publicării textelor noastre vechi de limbă. Printre operele care au continuat munca lui Hasdeu și Gaster în acest domeniu, amintim în primul rînd impunătoarea « Bibliografie romînească veche » a lui I. Bianu și Nerva Hodoș⁵.

O latură importantă a activității lui Gaster ca om de știință, asupra căreia credem necesar să insistăm, este patriotismul lui militant. Gaster a iubit cu pasiune pămîntul romînesc, trecutul nostru istoric, exprimîndu-și cu fiecare prilej prețuirea pentru calitățile poporului nostru și încrederea în viitorul lui.

« Cartea aceasta — scrie Gaster în 1883, în prefața lucrării sale « Literatura populară romînă » — are ca scop principal modificarea opiniei generale în favoarea noastră, despre starea culturală a poporului romîn, adică de a arăta că poporul nostru stă pe aceeași înălțime a culturii pe care stau celelalte popoare ale occidentului »⁶.

¹ Vezi « Analele Academiei Romîne », secția literară, seria II, anul XV, ședința din 8 martie 1893, p. 239.

² *Ibidem*, p. 239.

³ Vezi recenzia lui Aron Densusianu în revista « Critică literară » Iași, 1893, p. 163-178.

⁴ Vezi Demostene Russo, Studii bizantino-romîne. București, 1907 și Studii și critice, București, 1910.

⁵ Bibliografia romînească veche. București, vol. I (1508-1716), 1901, publicat de Ioan Bianu și Nerva Hodoș; vol. II (1716-1808), 1910, publicat de Ioan Bianu și Nerva Hodoș; vol. III (1809-1830), fasc. 1 și 2, 1912-1936, publicat de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu; vol. IV (Adăogiri și îndreptări), 1944, publicat de Ioan Bianu și Nerva Hodoș.

⁶ M. Gaster, literatură populară romînă, București, 1883, prefață, p. V.

« Poporul român, continuă Gaster, a șezut la aceeași masă deopotrivă cu toate celelalte popoare moderne, s-a hrănit cu același nutremint, s-a adăpat dintr-același izvor și literatura populară romină formează o verigă în lanțul de aur ce leagă popoarele între dîsele »¹.

Această dragoste caldă pentru cultura noastră populară, pentru limba veche a cărților bisericești, a hrisoavelor și cronicilor și munca lui închinată culturii noastre n-au putut totuși înfrînge miopia șovină a unor contemporani care l-au prigonit pe Gaster pentru unicul motiv că era evreu. În raportul făcut Academiei despre « Literatura populară romină » — care este cea dintîi istorie științifică a literaturii noastre populare și a cărei valoare a fost recunoscută chiar de la apariție de romanistul danez Kristian Nyrop ca fiind o mare noutate în domeniul cunoașterii literaturilor romanice², — raportorul academic se arată surprins de afirmația lui Gaster că poporul român ar sta pe aceeași treaptă de cultură cu celelalte popoare, deoarece — scrie el în raport — « aceasta poate fi adevărat numai cu referire la clasele inferioare ale poporului unde, în genere, la toate națiunile, cultura intelectuală cu greu și puțin străbate »³.

Dar atitudinea cea mai ostilă față de Gaster a avut-o politicianul liberal Dimitrie Sturdza, cunoscut prin vederile lui politice înguste și prin caracterul lui meschin. Sturdza susținuse că numele topice *Turnu-Severin* și *Caracal* ar proveni de la numele împăraților romani Severus și Caracalla. Într-o conferință publică ținută în 1885, Gaster a rectificat aceste etimologii naive, arătînd că *Severin* este cuvîntul slav *severinŭ*, care însemnează « de nord » sau « de miază-noapte » (deci *Turnu-Severin* însemnează « turnul de la nord » sau « de la miază-noapte »), iar *Caracal* este un nume de origine cumană, însemnînd « turnul sau cetatea neagră » (*kara* « negru », *kale* « turn, cetate »)⁴. Contrariat de această argumentare științifică, Dimitrie Sturdza, pe atunci ministru al învățămîntului în guvernul liberal, îl expulzează din țară pe Gaster, care, fiind evreu, deși se născuse și crescuse în România, nu se bucura, după legile de atunci ale țării, de cetățenia romină. Expulzarea s-a făcut de o dată cu a altor cîțiva intelectuali evrei și cu a unui grup de șase ziariști romîni din Transilvania (N. Ciurcu, A. Ciurcu, I. Droc Bănciulescu, Ocășeanu, Secășeanu, Corneanu)⁵ care își căutaseră refugiu politic în vechiul regat. Din calcule personale de politician înrăit, Dimitrie Sturdza n-a ținut seama nici de patriotismul transilvănenilor, nici de devotamentul lui Gaster pentru poporul și cultura noastră, ci i-a obligat pe toți să părăsească țara în decurs de 24 de ore.

¹ M. Gaster, *Literatura populară romină*. București, 1883, prefață, p. VI.

² Vezi recenzia scrisă de Kristian Nyrop în revista « Romania » 1885, reprodusă și în traducere romînească în revista « Contemporanul », mai-iunie 1885, p. 463-470.

³ Vezi « Analele Academiei Romîne » secția literară, anul V, 1883, ședința din 10 aprilie.

⁴ M. Gaster, *Nomenclatura topică a județului Vilcea*, în « Buletinul Societății Geografice Romîne », 1885, p. 115—138.

⁵ Vezi Elisabetha Mănescu, *Dr. M. Gaster. Viața și opera sa*. București, 1940 p. 51, 53.

Hotărîrea de expulzare a lui Gaster a fost determinată desigur și de sentimentele democratice ale acestuia care era colaborator la periodicele progresiste ale vremii: « Contemporanul » și « Drepturile omului ».

Ziarul « Drepturile omului » din 22 octombrie 1885 descrie astfel scena plecării lui Gaster din țară: « Timpul plecării apropiindu-se, un mare număr de persoane au ocupat peronul gării de la un capăt la altul. Dl. dr. Gaster purta pe pieptul său, cu multă mîndrie, medalia « Bene-merenti » ce i-a fost oferită pentru meritele sale literare. Dl. Ioan Anastasiade a venit să-l salute pe dl. Gaster; dînsul l-a sărutat zicîndu-i: « Sper că te vei întoarce în curînd; știu că inima d-tale simte romînește ».

Plîsetele părinților, copiilor, soțiilor și rudelor au produs asupra numerosului public o impresie penibilă¹.

Stabilit, după expulzare, la Londra, Gaster continuă să poarte același interes activ problemelor culturii romînești. În scrisul și activitatea sa publică nu s-a manifestat nici o dată vreo urmă de resentiment la adresa țării și nici chiar a oamenilor care l-au îndepărtat de un pămînt pe care l-a iubit cu pasiune. Dimpotrivă, Gaster a continuat să scrie în publicațiile din străinătate despre creațiile folclorice ale poporului nostru, să copieze texte vechi romînești din bibliotecile străine și să vorbească despre țara noastră cu aceeași dragoste ca și înainte. În marea colecție « Grundriss der romanischen Philologie », editată de Gustav Groeber cu colaborarea celor mai de seamă romaniști ai timpului, Gaster publică, sub titlul « Literatura romînă »², un lung studiu asupra literaturii noastre vechi, religioase, istorice și populare, care în acea vreme era puțin cunoscută în străinătate sau greșit prezentată prin lucrări ca cea a lui W. Rudow³, apărută cu cîțiva ani înainte de lucrarea lui Gaster. Dar nici în limba romînă nu existau pe acea vreme decît slabe încercări de istorie a literaturii romîne, ca cele publicate de Aron Densusianu⁴, V. A. Urechea⁵, I. Nădejde⁶ sau Alexandru Philippide⁷. Gaster are și în această privință meritul deosebit de a fi dat lumii științifice din străinătate cea dintîi istorie științifică a literaturii noastre de pînă la 1830.

Moise Gaster a ținut permanent legături științifice cu țara urmărind îndeaproape dezvoltarea mișcării lingvistice din România asupra căreia a publicat, în 1897, un documentat studiu în revista lui Karl Vollmöller « Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie », în care ana-

¹ Vezi ziarul « Drepturile omului » din 22 octombrie 1885.

² M. Gaster, Geschichte der rumänischen Literatur, în « Grundriss der romanischen Philologie », herausgegeben von G. Groeber, Band II, Abt. III, Strassburg, 1901, p. 262-428.

³ W. Rudow, Geschichte der rumänischen Schriftums bis zur Gegenwart. Wernigerode, Leipzig, 1892-1894.

⁴ Aron Densusianu, Istoria limbii și literaturii romîne. Iași, 1885.

⁵ V. A. Urechea, Schiță de istoria literaturii romîne, partea I, București, 1885.

⁶ I. Nădejde, Istoria limbii și literaturii romîne. Iași, 1886.

⁷ Alexandru Philippide, Introducere în istoria limbii și literaturii romîne. Iași 1888.

lizează toate lucrările de lingvistică și filologie apărute la noi între 1891—1896.

În 1893, Gaster pregătește, pe baza manuscrisului descoperit la British Museum, o ediție a « Tetraevanghelului lui Radu de la Mănăcești », care i se tipărește în țară în 1895, dar care, din motive meschine, a fost difuzată abia în 1929 sub titlul greșit de « Tetraevanghelul diaconului Coresi ».

Cercetător neobosit al culturii noastre vechi și populare și patriot nedezmințit, Gaster publică, după plecarea lui din țară, zeci de studii despre cultura românească veche și despre folclorul românesc, și ține, în special în timpul primului război mondial, numeroase conferințe despre drepturile naționale ale poporului român.

Ca o recunoaștere a marilor servicii aduse țării noastre în străinătate, Gaster este invitat oficial în țară, în 1921, de către Ministerul Cultelor din acea vreme.

Primit cu onoruri oficiale, Gaster ține, cu acest prilej, în principalele orașe ale țării, o serie de conferințe despre cercetările lui asupra folclorului românesc, presa timpului înregistrând vizita sa ca un eveniment de seamă prin numeroase articole și fotografii.

Aceeași satisfacție i-o acordă mai târziu și Academia Română, care, în 1929, îl alege cu unanimitate de voturi membru onorar¹.

În răspunsul lui de mulțumire către Academie, Gaster spune: « Aceasta este răsplata cea mai mare pentru o muncă fără preget desfășurată în cursul acestei vieți plină de dor și dragoste pentru limba și literatura românească »².

Printre ultimele manifestări de dragoste ale lui Gaster pentru cultura românească, menționăm acceptarea propunerii făcute, în 1936, de Nicolae Titulescu de a ceda bogata lui colecție de cărți și manuscrise vechi, religioase, istorice și populare Academiei Române, pentru o sumă foarte modestă în raport cu ofertele ispititoare pe care le primise de peste ocean³.

Gaster nu s-a despărțit de comoara lui de manuscrise cu inimă ușoară. « Pentru mine, scrie el, aceste manuscripte reprezintă mai mult decât numai cuprinsul lor. Ele au fost tovarășii mei de pribegie! În cursul acestor cincizeci de ani în care au stat cu mine aici erau pentru mine un izvor de alintare sufletească; le-am citit și răsцитit și de câte ori le citeam sau mi se citeau [după ce orbise], spuneam prietenului meu: « Acum sîntem acasă ».

Bine că s-au întors acum acasă, decât să rămînă în străinătate. Asta îmi este mîngîierea. Știu de asemenea că acolo vor fi, pe de o parte, îngrijite cu aceeași dragoste cu care le-am îngrijit eu aici, pe de altă parte, după cum ne-am în-

¹ Vezi « Analele Academiei Romîne », secția literatură, seria III, ședința din 30 mai 1929.

² Vezi « Analele Academiei Romîne », secția literatură, seria III, ședința din 20 septembrie 1929.

³ Vezi Dan Șimonescu, Colecția de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei Romîne, în « Viața Romînească », anul 32 (1940), p. 26-32.

teles, ele vor rămâne nedespărțite, vor forma un bloc și vor rămâne în vecei « Colecția Gaster »¹.

Cele aproape 750 de texte ale « Colecției Gaster », dintre care cea mai mare parte nu au fost publicate, constituie un izvor prețios pentru cercetătorii trecutului nostru cultural. « Voi fi fericit, scrie Gaster, să știu că și colecția mea le va fi de ajutor, spre binele țării și spre propășirea științei românești »².

Moise Gaster a murit în 1939, la vârsta patriarhală de 83 de ani, într-o împrejurare simbolică. El se ducea la Cambridge unde urma să țină o conferință despre folclorul românesc³. Ultimul act al vieții lui a fost închinat țării pe care a fost silit să o părăsească, dar pe care el a considerat-o totdeauna ca adevărata lui patrie.

În lumina sarcinilor de astăzi ale studiului limbii și literaturii noastre vechi, lucrările temeinice făcute cu răbdare și competență de savanți ca Gaster își păstrează o mare actualitate. Deși de la apariția lor au trecut zeci de ani, ele nu s-au învechit, seriozitatea cu care au fost lucrate putând servi nu numai de îndemn ci și de model, pentru cei care trebuie să întocmească astăzi astfel de lucrări.

Activitatea filologică a lui Gaster, patriotismul lui statornic și actualitatea permanentă pe care preocupările lui o au în cultura noastră îi mențin cu cinste locul pe care el a reușit să și-l cucerească în istoria dezvoltării noastre culturale.

¹ Vezi Dan Simonescu, Colecția de manuscrise M. Gaster din Biblioteca Academiei Române, în « Viața Românească », anul 32 (1940), p. 27.

² Ibidem, p. 28.

³ Vezi N. Cartoian, Amintiri despre Gaster, în A. Pann, Povestea vorbei, Craiova, 1943, ed. a II-a.